

TOPIC: FUNERAE (continuation of 958) 2.

INFORMANT: SIMIONE NABUTULOVO. (M 64)

PLACE OF ORIGIN: KESE NAVITI
YASAWA.

PLACE OF INTERVIEW: NAVITI ISLAND.

DATE: NOVEMBER 1984

INVESTIGATOR: ~~XXXXXXXXXX~~ Mui D

--Ratu, me vaka ni u lako tiko mai e na tabana ni veiqaravi vakavanua. E ra dau taurivaka o ira na noda qase e na gauha i liu, vaka o ni tukuna toka vei au, oqori na i qusi ni loaloa. Taumada au kerea mo ni talanoa taka mada vei au, na cava sara mada na i balebale ni qusiniloaloa?

Vinaka vakalevu. Na i qusiniloaloa oqo, au dau rogoca vei ira na Turaga, au dau vakataroga vei ira, e ra qai dau tukuna, na nodra cakacaka balevu tiko mai e na dua na oga, oga ni mate. Na leqa o ya e ra colata kece tikomai. Na bunu ni yagodra, na nodra gole i vanua se i wai, lai vakacava tiko mai e levu na ka me baleta na ka ni mate oqo, na kena gacagaca na gauna e tekivu mate kina, me yacova na bogi lima kei na bogi tini, lai yacova sara na bogi drau, e ra lai vakaitavi taucoko tiko kina o ya. E na qai caka kina na ka ni qusiloaloa oqo, me i otioti, baleta me tautauvata kei na dua na sulu duka, me qai kau mai e dua na kena sovu me sava kina. Me vakasavasavataki, me qusi kina na loaloa no nodra colata tiko mai na cakacaka ni dua na somate oqo.

-- Sa vinaka sara vakalevu Ratu, e dua na taro me veisotari toka me baleta na kena ~~varavi~~ na make, na gauna i liu. Na gauna ni kua, me vaka mai Viti Levu, keda sa sotava toka na kato ni wai liliwa i vale ni bula. Ke leqa e dua na Turaga, sa kau na yagona i vale ni bula me lai biu i na kato ni wai liliwa, me yacova sara na siga e sa lokuci tu me sa na bulu kina. Vakacava i liu, vei ira na noda qase e na gauna i liu, kevaka, taura mada, sa mai tu e dua na yago ni mate, se Turaga beka, sa davo tu na yagona, qai waraki toka beka e dua na luvena voleka, tiko tale beka mai dua tale na vanua, qai berabera toka mai. E so beka na ka e ra dau cakava o ira na noda qase, me ra vakaboi vinaka taka na yagoi koya na Turaga sa leqa se, se na draunikau e ra na vakayacora, se solia, me kua ni drodro kina na ~~yagovi~~ wai ni yagoi koya na Turaga sa mate. So beka na i tatarovi na ka e na caka, me na tarovi kina na boi ni yago ni mate?

Au sa rogoca, kau sa raica talega. E dau caka vaka kiba. Na draunikau ga au kila e dau caka kina, na uci. Ke so tale ga na Makosoi tu kina, e ra na biuta vata yani kina. Ya ke sivia tiko na nona davo. Ia, na gauna ni kua, ke sa lewa ga o Vuniwai, me sa mate ga ni kua bulu ni kua sa o koya. Ia ke galala tiko o Vuniwai me sa macala tiko vakavanua, e ratou na raica tiko ga na weka ni mate na ka oqo. Kevaka e ratou na raica tiko ni vakaloloma tiko na wekadaru, ni sa gauna ni lotu oqo, e sa lai bulu. E ratou sa na iwai koya sara tikoga o ratou na bacani koya, o ratou na buliti koya. E ratou se vakadabedabe tiko mai o ratou ya, ratou nanuma tiko mai, na

nodratou kawa tamata oqo. Ia tou se sega tiko ni tukuna tiko yani o kedatou, kevaka ratou qai tukuna o ratou ni ratou nanuma na nodratou vasu, io, dua na kamunaga oqo, kei na kena yaqona, keitou sa nanuma me keitou sa lai buluta na neitou vasu. Sa rui vakaloloma na nona davo tiko i ke. Ya sa na yaco o ya. Baleta ni ratou sa rui lomana. Veitalia saraga o tinana se o tamana lailai se o tacina e tu yawa mai se o luvena. E ratou na sega ni kauta tale mai e dua na ka me na mai rawa tale kina ni bula. O ratou ga na neitou vu, na neitou vasu sa kena gauna qo kevaka e ratou sa na berabera mai, sa na tukuni yani, e sa kena gauna oqo, mo dau lai ologa kina na nomudou vasu, me sa lai bulu.

-- Sa vinaka vakalevu sara Ratu, ni bera ga ni tiki na nodaru veitalanoa. Au via vakauta tale na nodaru veitalanoa e na nodra vakabauta o ira na noda qase e na gauna mai liu. E dau levu sara na qase i liu, ni dau dua e mate, e ra qai dau kaya va oqo, o ka beka e mate oqo e sagai, oqo beka e vakatevoro taki. E so na mataqali kisi va oqo Ratu, au dau rogoca ni o ira na qase, e dau levu na ka e ra dau vakasaga. E kacivi beka na yalona o koya na Turaga e sa leqa, me mai vakatutusa. E so na mataqali kisi va oqo e ra dau sotakaya o ira na qase i ke e na vanua vaka-Turaga oqo o Naviti?

Au sa dau rogoca na kena i talanoa, ni dau va oqori e so. Ia, o kedaru, au dau vakabauta tu, ni ka dina, au dau raica talega vakakina. Ia, o kedaru, e na i karua ga ni valu levu e qai oti oqo, daru bau lako talega kina i Solomoni. Niu sa lai raici ira

e ra sa mate kei ira e ra sa bona tu, keimami dau veitikivi voli kei ira, na vanua o ya, au sa sega ni vakabauta tale kina na yasana oqo. Sa rairai o koya ga mai liu, rairai dina, ni se gauna ni butobuto. Na gauna ni lotu oqo, au se sega mada ni raica se dua na leqa, me va oqo. E dua na gauna walega oqo, e qai mate walega oqo e dua na noqu Momo, na yacana o Maika. Sa qai tukuni va oqo e cei e lai yara sasa i yasana oqo? Vua na Turaga e sa mate oqo. O cei e bolea? Au sa tukuna sara yani niu bolea. Ia o cei e kena i karua? Tukuna sara mai e dua na tavalequ, ka yacana o Pita, o au. Ia, sa mani lose e dua na vokete levu na yaqona, drau kauta na ka oqo, drau lai gunu tiko vua. Yakavi drau kaciva mai, drau yaraka mai na nona sasa. Keirau sa qai lai gunu tiko e na nona dela ni bulubulu. Ia, o rau dau veikacivi tiko e na dua na vosa ka kena i balebale tiko kabani se dua na ka va o ya. Keirau sa lai dabe tiko e na nona dela ni bulubulu, sa kaci sara o koya na keirau karua, Bokea, la kena i balebale (kabani), medatou yaqona sa tiko oqo. Ni sa yakavi sobu ga na vanua, tou sa mai lako. O na watimu, o ratou na gone, kei na so tale, e ra sa tiko mai vale, me da lai veitalanoa mada. Sa tukuna sara mai o koya, mada na yaqona vaka-Turaga. O au sara yani, mada na yaqona vakamomo. Coboti ga sa taki sara, sa tukuna sara o Pita, solia yani na meda. Ya me sova ga yani e na delani bulubulu, na vanua e tiko kina na uluna. Io, na yaqona oqo, tukuna sara mai o tavalena, Bokea na

memu yaqona sa lako yani. Oti o ya sa rabe sara o koya, oti au sa qai gunu o au. Ia, oti ga va ogo taki tale, bokea, na memu yaqona sa lako yani oqori. Taki yani o au, au sova yani e na ulu ni nona i bulubulu, e va tiko gona o ya. Ni sa buto mai, o ira na lewe ni koro e ra sa lai wawa tiko mai Mua-i-ra. Sa ra na wawa tiko mai sara na kaya tiko, sa o rau na veitavaleni ogo e rau sebera tiko ga. Dou lako mada dou lai raici ratou. O koya na qase o noqu momo o Korosi, e vakamacala tiko ogo, sa lako yani kei Salawa. Au se duxi tu ga va ogo au sa raica, au sa kaya sara yani, e, e dua na tamata levu e tu ogo. Sa loaloa tu ogo. Tukuna sara o Pita, e sega ni o Bokea, e sega ni macala.

-- Sa yakavi o ya?

Io, sa buto ogo. Oti sa qai kaci mai o noqu momo o Korosi. Simione, au rogo sara yani. Sa bogi na vanua, drau lako mai. E leqa tiko na toso ogo, ni se levu tiko, sa veimama toka na vokete yaqona. Ia sa rau kacivi sara me rau mai veivuke taka na kena vakamacai na vokete yaqona. Vakamaca sara na yaqona, sa qai tauri mai e dua na tabani sasa, sa qai vakadavori mai e na dela ni bulubulu. Ia, sa tukuna sara o Pita, Bokea, tou sa mai lako. Rau dre~~ta~~ sara mai na sasa, me yacova sara ni keitou yaco mai vale, keirau sega ni vakila e dua na ka, me bau dre mada. Ia ni rau sa curu e na mata ni katuba e dua, o keirau e na matani katuba tale e dua, ia na sasa ogo e sa davo tu i loma. Baleta o au sa sega ni vakabauta tu na ka ogo. Sa davo tu i loma na sasa, sa na lai davo tale tu mai o keirau i tuba. Keirau sa na qai lai

taro tiko mai i tuba. O Pita sa na taro tiko, i Bokea, kevaka e nomu vu ni mate na ka dreta mai. Keirau dreta toka na sasa, o au talega au via vakila se dreta dina mai se sega. Mani sega ni dreta. Oti lai kaya tale o koya, ia kevaka e kemu vuni mate na ka, ia dreta mai na ka oqori. Ia o au taura tu mai na sovuna, ko na na bana e yacana tu vei keimami. Taura tiko o Pita na tabana, o au taura tiko na kena i otioti, yacana tiko na bana. Kevaka e kemu vu ni mate dina na ka, ia dreta. Ia o au, au qai biliga cake mai vakamalua i dakuna, ni o au e tiko i dakuna. Na noqu biliga cake mai o koya e qai dreta. Sa nanuna sara o koya ni sa tiko dina o koya e mate, baleta ni rau veitavaleni tiko o rau. O koya sa via vosa va oqo, e sa duatani na nona i vosavosa. Sa vaka e via taqaya. Sa tukuna sara mai o koya vei au, e, sa o koya sara ga ko sa dre tiko mai oqo. Au kaya tale yani, laiva tale mada me dre. Ia keirau via vakadinadinataka, ke sa kadina na mate oqori, na mate ni ka, dre. Au sa baci biliga na ka oqo, e sega ni raica tiko mai o koya, baleta niu tiko i dakuna. Na noqu biliga yani va oqo, dre mai o koya. O sa o koya saraga namate oqo, e sa mate ka. Sa lako yani me daru sa lai tukutuku. Ia o ira na turaga, o Kese kei Mua-i-ra, e ra tiko mai vana Buli.. Na gauna keirau sa vakarau curu kina, au sa tukuna sara, raica kua ni lai talanoa taka ni dreta o Maika na ka oqo, baleta na ka, o au biliga tiko yani na ka. Sa, e sega o au dreta tiko, o koya saraga e dreta tiko mai loma ni vale. Sega, sega, yalovinaka kua ni tukuna, sa oti keirau curu, sa ra

cakava sara mai o ira e dua na yaqona. Na i waraki ni neirau lako. Oti ya, au sa sikinala sara tiko, Kua sara ni tukuna na ka dina e lasu. Sa tabaki oti na yaqona, sa oti, gunuvi, sa gunuvi oqo va oqo, sa ra kaya sara mai, io, sa kena gauna oqo, mo drau tukuna na ka o drau lako taka. Sa via vakamacala o Pita, sa lai vakamacala tiko, lakolako tiko lai oti. Sa vaka me ra lai via vakabauta tiko, ni nona vu ni mate, na ka au sa tukuna oti yani oqori. Au sa qai tukuna yani, dou yalovinaka na noqu momo au biliga tiko na ka oqo. Keirau sa veiba i kea. Segai, e dreta sara tiko ga o koya na ka o ya. O iko o lasu tiko. Na vanua oqo, e voleka ni keirau moku kina, mai vei ira na kena Turaga. E o kemudrau na tamata vakacava, o drau dina tiko se drau lasu. Drausa mai veibilibili tiko oqo, e tukuna o Pita ni dre mai me baleta na ka, ia o iko, tukuna ga ni o biliga ga o iko na sasa. Baci voleka sara ga oqo me drau baci kanakuita. Ya sara tukuna mai o ira na kena Turaga, se o ira kina na Turaga e na gauna i liu. Ra se vosa yaco tiko e na gauna o ya. O koya na ka o ya, au sa sega ni vakabauta tiko kina na ka oya.

-- Oi, baleta na ka o ya enodra ~~kwxkx~~ vakabauta o ira na noda qase? Io.

-- Na kena cakacaka o ya, ni sa kau mai na sasa, me mai biu e na dua na vale lala, se me dua e davo tiko?

E dua me davo tiko i lomanivale, ni sa curu ga yani i mata ni katuba oqo, me lai curu sara ki na matani katuba ka dua. Ia, na sasa taucoko me tu i loma ni vale. Mo qai tukuna tiko mai o iko,

kevaka e sega ni dre voli mai tuba, e sa na qai mai caka i kea.
Kevaka e kemu vu ni mate na ka, ia mo dre mai.

-- O koya na tamata e na davo tu e na davo tu ga?

Io, e nadavo tu ga.

-- Ya na nona davo tu oya, e sega tiko ni kila na ka e caka tu?

Na nona davo tiko o ya, e vakarogoca tiko o koya na ka e caka tiko. E ratou na lai vakarogoca tiko na sasa e sa lako yani va oqo. Me vaka e dre, ni davo vakavinaka kece tu na sasa i loma ni vale.

-- Ratu, me vaka na nodra vakabauta o ira na noda qase e na gauna mai liu, vaka o ira na Turaga mai Vanua Levu. Kevaka e mate e dua, e na lako na yalodra i Naicobocobo. Ya na nodra vakabauta e na gauna i liu. Vaka cava o ira na Turaga ni Yasawa, na nodra vakabauta e na gauna e liu, kevaka e mate e dua, e na lako i vei na yalona?

Io, au sa rogoca tale tiko ga i ke. Mai Viwa, e dau lai rika i Kavua. Ya ni ra raica ga o ira, me caudre yani, ya e vaka e ra dau rogoca e dua na bomb, nakena vadugu. Ya e ra sa kila, ya sa rika o ka. Se, e sega ni macala e lako tu mai vei o koya na Turaga oqo. So na gauna, se bera ni dau mate o ka, sa dau rogo na Rena lai cabolo i vanua o ya. Ia i ke, au dau rogoca ni dau toka e dua na matasawa e toka ga ~~ya~~ e dua na vanua i ra o ya. Na yacani matasawa oqo o Nayavusa na yacana. E ra dau tukuna talega o ira na qase, ni dau rika kina e so na yalo ni mate, ya

e ra dau rika tale ga kina e so na yalo ke sebera tiko ni mate, Ya, au se vakabauta tu mai o gu ni u se gone. Ia na gauna oqo au sa sega toka mai ni via vakabauta.

-- Ratu, na nodra sa lai rika o ya, e ra lai rika me ra lai marau tu i ra, se ra rika me ra lai bula tale se, a cava na i talanoa ni gauna makawa o ni rogoca?

E sega, na noqu nanuma walega o au, e na nodra vakasama na qase, na nodra rika ga yani, ya e sebera ni cavuka kinana i cegu,

-- Oi, me liu tiko na yalona?

Me liu tiko na yalona. Sega ni lai rika ni sa mate oti, e lai rika ni se bula tiko na yalona. Ya e vaka me nodra i sotasota tiko na qase e na gauna i liu. Dua ga e sa rika va oqo, e sa na kilai toka, e dua oqo. E dua beka na i liuliu ni tokatoka se liuliu beka ni vanua, e sa lako oqo. Ia e so, au vakila tale tikoga, ni dau yaco na ka va oya, keimami dau raica ga ni dau lako mai me vaka na cina. E dau waqa mai, qai dau balebale vata toka na kena i muri. Ia, sa tukuna sara o ira ni sa rika oqori. Ia qai dau yaco na gauna, e qai dau lai dua e leqa i muri. Ya na vakanananu o ya, e sa tukuni tiko mai kina ni sa dina.

-- E tiko beka na nodra vakabauta na qase, ni ra na lai rika i kea, e ra na lai gole sara ki na nodra gaunisala saraga me ra lai dewa kina i Naicobocobo se?

E se sega mada ni macala vei au. E tukuni ga va oqo, e nodra i rikarika ga o ya, me ra takali mai kina vakadua, ni ra sebera tiko ni ciba. Na yalodra e sa lai lako ga yani i kea.

- Ratu, e dua tale na ka au rogoca, mai vei ira na noda gase e na gauna i liu, e na ka e ra vakabauta. Ni dua na tamata e mate ni se uabula toka, na yalodra e se dau tu ga e na nodra lomani vale e na vanua e ra se leqa kina. Qai so tale beka na mataqali ka, me qai tukuni tiko me vakasavi kina na yalodra. E so na mataqali ka vakaoqo, e dau vakayacori e na nomuni vanua vaka-Turaga oqo ko Naviti. Na cava e na vakayacori kina? O au, au vakabauta tiko mai na vosa oqori, kevaka e dua e vakamatea, se me yaco na sova yasona, e na yaco me vaka kina. E na tu na yalona. Ia, me vaka ni sa gauna tu ni lotu na gauna oqo, na ka au raica mada o au, kei na ka au raica mai e na gauna ni i valu o ya, au vakabauta o au, ni sa cavuta ga na i cegu o ya, e sa sega tale ni dua na ka e tiko. Ya na nodra vakabauta i liu, o ya, au dau vakabauta tiko na mataqali ka va oya. Ia na gauna oqo, au sa sega ni via vakadinata.
- Vaka na noqu lesu mai Kadavu e na vula sa oti, au lai donuya e dua na mataqali kisi va oqo. Sa caka oti ga na veibulu, keimami lesu mai, keimami qai taura ga e dua na ka e sa rawa, se dua na kau, keimami qai samuta na lalaga ni vale nei koya na Turaga e seqai leqa. Na kena vakabauti ni na dro na yalona. Ia, e vakacava beka o ira na gase ni Yasawa, na nodra dau cakava na mataqali cakacaka vaka oqo. Na cava e ra dau taurivaka, me ra dau mokuta tale ga na yasa ni vale, se e dua beka ba kau me cemuria na yalo? Sega, baleta o ira na Turaga ni na Sauca oqori, baleta se tu sara

ga vei ira na yalo ni gauna makawa. Se sega tiko na yalo vakalotu e na gauna oqo. Ya e ra se cakava tiko kina na ka oqori. Ia e ke e sega, e ra sega ni samuta e dua na ka se, e ra se cakava tiko ga o ira na Turaga Tau mai Nasauca.

-- E vakacava na gauna i mada i ke, e sega?

Au sega ni rogoca mada e dua na kena i talanoa me caka.

-- Au rogoca talega, kevaka e mate e dua na matama e kunekune toka se seqai vakasucu vou sara ga va oqo, e sa leqa beka o koya na tinani gone vou, au dau rogoca ni na Iesu wasoma mai na yalona, me mai raici na luvena. Qai so na ka e dau vakayacori, e so beka na vakabauta vaka-Viti, e ra dau vakayacora e dua na ka, me ~~tu~~ tale ni dua na yalona e Iesu tale mai. Dua beka na mataqali ka va oqo, o dau rogoca ni dau vakayacori i Naviti?

Qo me baletai na luvena, ia e dau caka, kevaka e ra sa kila ni na dau lako tiko mai. E dau caka e dua na dave yaqona me kena i bili. E ra dau vakabauta tu o ya. O au talega au dau vakabauta tu ni dau tu e so na tevoru. Baleta keitou a se dau tiko mai na daku ni vanua e liu, na gauna se bula na qase, mai Livolivo oqo, i daku ni vanua. E so na buinigone, na bogi, me tukuna tiko hmm!! hm!! hm!! me tagi tiko na gone. Ya na ka saraga au sa rogoca i daligaqu, qai bogi buto. Au qai taroga na qase, e dua e tagi no. Sa qai tukuna mai na qase, io, ya e rau veisusugi tiko oqori. Au vakabauta talega ni dau dina na ka e ra dau tukuna o ira i liu. Niu sa rogoca na ka ~~my~~ oya.

-- Sa vinaka vakalevu Ratu, ni se bera ga ni tini na nodaru veitalanoa, me baleta na i cakacaka ni mate e ra dau qarava toka o ira

na noda qase e na gauna e liu, na kena vakamenemenei na kena dau caka na soqo ni mate. Ke tiko tale beka e dua na ka o ni via tukuna, se o via vakuria tale e dua na ka me baleta na nodaru veitalanoa, sa raira kena gauna oqo?

Sa vinaka vakalevu, au via vakavinavinaka ga yani vei kemuni. Me vaka ni o ni lako tiko mai na Suva e na i tikotiko i liuliu ni Matanitu, talai tiko mai vei ira na i vakalesi~~lesi~~ e ra colata tiko na noda Matanitu Levu oqo o Viti, me mai vakayacori tiko kina e so na ka ni vakadidike. O mai curuma sara mai na loma ni vale oqo, o mai vakaitavi tiko e so na ka me baleta na ka ni mate, e so beka au sega ni taura vaka vinaka, kau taura vakacaca, au kerea meu vosoti e na vanua o tiko kina mai oqori, e rairai e na lai rogoci beka e so na noqu vosa. Ia, na ka ga au sa raica, au sa rogoca vei ira na qase, au sa talanoataka tiko yani oqo. Ni bera ga ni oti na nodaru veitalanoa, au tukuna ga e so na ka au via tukuna, e sega tale ni dua na ka au via tukuna, au via vakavinavinaka tiko ga yani vei kemuni na tabana o ni lako tiko mai kina, moni kila e so na ka me baleta na noda veikorokoro vaka-Viti e na noda veiyasana oqo vaka-Viti. Ni qai tiko na Turaga Tau, au via tauca tiko ga e dua na noqu vosa ni vakavinavinaka, sa va o ya na kena levu.

SA OTI.